

Perspektívy vývoje lidstva

Třetí přednáška

Dornach. 9. dubna 1921

GA 204

Rudolf Steiner

Před Aristotelem byl ještě chápán proces učení se mluvit, odtud instinktivní vědění, že ve slově zaznívá stejné duchovno-duševno jež tvoří přírodu. Vědění o preexistenci a znovuvtělování. Cesta dozrívání dávného chápání slova k abstraktní duchovnosti logiky a pojmu: Logika Aristotelova „mis“ Anaxangorova idea u Platona - nauka gnose o Logu - Logos a křesťanství, Janovo evangelium. Ve 4. století po Kr, bylo s konečnou platností ztracené vědění o Logu. Vědomí znovu dosažené pomocí anthroposofie.

Dnes večer by jsem nechtěl pokračovat v pozorováních, která zde obvykle konáme v soboru a neděli, ale chtěl bych - aby naši přátelé, kteří sem přišli, si odnesli sebou co nejvíce z toho, co je v širší a užší souvislosti s těmito pozorováními, která zde byla konána během tohoto týdne, ale současně by jsem chtěl některá pozorování, která mají navázat na otázky na které se již v tomto týdnu narazilo činit ještě intimněji.

Poukázal jsem se zřetelem na oplodnění jazykovědy anthroposofickou duchovní vědou na to, jak se ztratil původní způsob cítění vůči řeči a jak nastoupila na místo tohoto cítění jistá abstraktní orientace na věci vnějšího světa. Poukázal jsem na to, jakou významnou vývojovou sílu to představuje v lidských dějinách a že se pomocí Aristotela ve 4. století před naším letopočtem vynořuje to, co potom bylo nazýváno logikou. Neboť vědomé užívání se do

něčeho logického, co dříve vládlo lidskému duševnímu uzpůsobení nevědomě a instinktivně, znamená právě v abstraktním smyslu orientaci na svět.

Řekl jsem, že v dávných dobách byl ještě pocíťován vnitřně konkrétnější proces, který se dá srovnat s tím, co můžeme studovat v pohlavním dospívání člověka. Co vystupuje v dítěti, když se učí mluvit, je právě metamorfóza, metamorfóza utvářející se více do nitra, metamorfóza procesu, který se potom rozvíjí v člověku později během pohlavního dospívání. A co probíhá v nitru člověka během tohoto procesu učení se mluvit, to mělo potom pro dávné lidstvo další působení pro celý lidský život: Člověk se cítil tak, jako by se v něm slovem vyjadřovalo něco, co žije také ve věcech, které jej obklopují, to co věci ale nevyjadřují, neboť jaksí oněměly. V zaznívání slova v nitru bylo pocíťováno něco, co odpovídá procesům ve vnějším světě. To co zde bylo prožíváno, bylo mnohem obsažnější, mnohem bližší lidskému životu než to, co se dnes můžeme dovídat o světě pomoci abstraktních pojmů. Ale to, co zde člověk prožíval prostřednictvím slova, bylo, řekl bych, organičtější, bylo to instinktivnější, přiklánělo se to více něčemu animálně-duševnímu, než je to, co je možné se dozvědět pojmově abstraktním pojmáním věcí. Lidé byli tímto abstraktním pojmáním blíže duchovnímu životu. Ale současně byl člověk přiveden k abstrakci. Takže v okamžiku, ve světově-dějinném okamžiku, ve kterém byl člověk jaksí vyzdvížen vzhůru, aby postupně zažil ducha ve stejné době- můžeme se vyjádřit o těchto věcech jen více méně obrazně, jelikož řeč pro to ještě nevytvořila vlastní slova- jaksí člověk zažil ve svém prožívání ducha jakési naředění, právě naředění do abstrakcí.

Tento proces se uskutečnil, jak pochopíte, ne u všech národů stejným způsobem. U těch národů, které jaksí byly zpočátku nej přednějšími nositeli civilizace, se uskutečnil tento proces dříve, jiné národy zůstaly pozadu. A mohl jsem říci, že národy sídlící ve Střední Evropě asi v II. století zastávali ještě stanovisko, které musí být označeno vzhledem k vývoji řecké civilizace jako předaristotelské. Ve Střední Evropě se překročil tento bod, který Řekové překročili Aristotelem, právě mnohem později. Řekové předjali vlivem aristotelismu mnoho z toho, co nastalo pro střeoevropské národy a pro ty, které k nim v civilizaci náleží vlastně teprve v první třetině 15. století. S tímto pokračováním člověka vzhledem k pochopení mluvy a pochopení abstrakce souvisí dvě věci. Na jednu jsem již poukázal: Když byl aristotelismem - který byl, ale jen symptomem pro všeobecné pojmání věci v řecké civilizaci - vyzdvížen duševní život člověka k abstrakci, potom se stal tento duševní život cizím vůči onomu bezprostřednímu prožívání slova, řeči. A tím se jaksí uzavřela

brána k onomu lidskému rozvíjení života, které leží směrem ke zrození. Člověk již nenacházel ve svém obyčejném prožívání sebe sama až k bodu, kdy by byl mohl spatřit během učení se mluvě, jak v něm vládne právě takové duchovno-duševno jaké vládne venku ve světě. Tím byl ale také odvrácen od toho, aby mohl pohlížet dále na zpět. A nejbližší etapy by byly přece ukázaly, co bychom mohli nazvat spojování ducha s fyzickou tělesností. Toto poznání neexistovalo v dávných dobách ve výslovně vědomé formě, jak je chceme dnes opět získat pomocí duchovní vědy, ale existovalo instinktivním způsobem, a zbytky z tohoto instinktivního způsobu zůstaly v tom, s čím se setkáváme jakožto s orientální kulturou, pro kterou je pohlížení na preexistenci lidské duše samozřejmostí.

A je-li člověk potom ještě schopen jít dále, tak se setkává také s tím, co je možné ještě obtížněji probádat než preexistenci, totiž s opakovanými pozemskými životy, se skutečným poznáním, skutečným nazíráním na tyto opakované pozemské životy. Toto nazírání, to zde bylo, ovšem instinktivním způsobem ve starších dobách vývoje lidstva a udrželo se potom ve formě poetické fantazie v orientálních civilizacích, když tyto civilizace přišli již k úpadku, i když do velmi významného a krásného úpadku. Pohlížíme-li zpět na dávné doby vývoje lidstva potom nalézáme - bez předsudku dnešní anthropologie - instinktivní, ale do věcí pronikající způsob nazírání. Když člověk jaksi ještě chápal proces vývoje řeči, chápal také něco z duševní vlády v zevní přírodě a když chápal vtělování duchovna-duševna do fyzické tělesnosti, potom chápal něco o duchu působícím ve světě.

Jak daleko zpět jde dávné řecké poznání, o lom jsou nyní tradičně zachovány v řecké civilizaci, již jen nepatrné zbytky tohoto dávného duchovní poznání. Nacházíme, jdeme-li zpět za Aristotela, za Platona k iónským filozofům asi až k přelomu 5. a 6. století řeckého vývoje, nacházíme například u Anaxagora filozofii, která nemůže být pochopena na základě dnešních předpokladů. Vlastně by si filozofové Západu z jistého zdravého poznání měli říci: Abychom pochopili Anaxagora, k tomu vlastně schází západní filozofii předpoklady, neboť to co Anaxagores - již v dekadentní formě - uznává jako svůj nus. to pochází z oněch dob. o nichž jsem právě hovořil, v nichž se ještě pociťovalo v poznání, jak je svět províván duchovnem a jak sestupuje z duchovna duchovno-duševno člověka, aby se spojilo s fyzickou tělesností. Toto bylo v dávných dobách instinktů ním názorným poznáním. To potom zesláblo k poznání, které bylo právě dáno instinktů ním probádáním procesu řeči, což se potom také v době aristotelismu pro nejpokročilejší civilizace ztratilo.

Když se ještě nahlíželo do tohoto vývojového procesu řeči, cítilo se zde, jak jsem již řekl, v zaznívání slova něco, co bylo výrazem pro objektivní dění venku v přírodě. A tím docházím k podstatnému rozdílu: To co pojímali v tomto smyslu ti, které je možné označit jako dávné „znalce řeči“, jakožto světovou duši, bylo myšlené především jako vyplňující prostor a člověk se cítil utvářen z tohoto duchovna-duševna, které vyplňovalo prostor. Ale to bylo něco jiného než to, k čemu přicházíme, když jdeme dále zpět od nus Anaxagora. Zde přicházíme k něčemu, co nás uvádí do preexistence lidské duše, co nemá co činit s tím, že lidská duše tká a existuje v nitru se světovým duchem a se světovou duší v současnosti, ale vidíme zde, že tato lidská duše žije se světovým duchem a světovou duší v čase.

Tyto věci musíme poznávat vnitřním porozuměním, chceme-li skutečně pochopit historicky zcela významný průběh v západoasijsko-evropském civilizačním vývoji. Dnes vlastně nemáme žádnou výstižnou představu o duchovním stavu onoho lidstva, které žilo v době, kdy bylo založeno křesťanství. Samozřejmě, máme-li na zřeteli všeobecný lidský duševní stav dneška v jeho zvláštní konfiguraci, musíme si představit vzhledem k pyšnému vzdělání dnešní doby velkou většinu lidí západní Asie a Evropy jako nevzdělanou. Ale z této masy nevzdělaných lidí vymkli tehdy jistí jednotlivci. Řekl bych, následovníci dávných zasvětců neboli iniciovaných vynikali významným věděním, věděním, které ovšem nežilo stejným způsobem v duši jako naše vědění proniknuté všude abstraktními pojmy a proto dospěli k plnému vědomí. Dokonce v nejvyšším věděním tehdejší doby bylo ještě něco instinktivního. Ale současně bylo dáno v tomto instinktivním věděním něco pronikavého, něco, co šlo přece jen do hloubky věci.

Je pozoruhodné, jaký kuriózní strach mají četní zástupci současných tradičních konfesí před tím, že by někdo mohl vypátrat, že v dávných dobách existovalo tak pronikavé vědění, jež dospívalo k jemnějším pojům, i když se, jak bylo řečeno, nazíralo na tyto pojmy více méně v instinktivních obrazech, jež byly vyjadřovány v takové formě řeči, pro jejíž pojetí dnes již existuje jen velmi málo citů. Naše anthroposofie nechce obnovovat to, co se nazývá gnozí, ale je cestou, jak nahlížet na podstatu této gnoze. A tak jako anthroposofie může přestože nemá nic společného - pokud jde o její zdroje - s dávnými indickými filozofiemi, tak přesto může v nikat do pronikavosti, velkoleposti filozofie Vedandy nebo Sankhya nebo Jogy, jak vyplývá z věcí, neboť dosahuje zcela vědomým způsobem do oněch oblastí světa, kterých se kdysi dosahovalo instinktivním způsobem a právě tak může pronikat anthroposofie také do

podstaty gnoze. Ona gnoze byla vyhlazena jistými sektami v prvních křesťanských staletích, takže historicky existuje velmi málo něčeho gnostického a novější lidstvo zná gnozi jen prostředních ím spisů těch, kteří mají pro to ve svých odpůrcích spisech citáty z písemných záznamů, zatímco původní spisy samotné byly ztraceny. Tak přešla vlastně gnoze na potomstvo jen prostřednictvím spisů jejich odpůrců, kteří samozřejmě citovali jen to, co považovali na základě svého intelektu za vhodné, aby to citovali.

Tedy studujte citační kousky našich odpůrců, a potom dostanete představu o tom, jak velmi málo můžeme proniknout do podstaty takových věcí, když jsme odkázáni jen na spisy odpůrců! Znalost gnoze byla často odkázána - zevně historicky a je na to odkázána ještě dnes - na spisy odpůrců gnoze. Jen si to představte: Mohlo by to přece být zcela ve smyslu, řekněme, takového pana von Gleicha, že by byly veškeré anthroposofické spisy spálené - to by mu bylo jistě nejmilejší! A že by se anthroposofie nechala přejít na potomstvo jen pomocí jeho vlastních podání. Musíme si věci jen stále něčím znázorňovat, co na ně skutečně může upozornit. Ale když z těchto důvodů nedovedeme pohlížet na to, co tehdy již bylo, tak nechodíme se žádnými výzkumy, jakkoli vědecky dobře míněnými, výzkumy, které se vztahovaly na něco nejdůležitějšího, abychom porozuměli křesťanství. To. vše je třeba ještě vykonat, neboť vše, co bylo doposud vykonáno, nevede zcela k tomu, co by mohla označit poctivá snaha o poznání jako skutečné poznání, to je pojem Loga (Logos), který se nám zjevuje hned na začátku Janova evangelia. Tomuto pojmu Loga nemůžeme porozumět, jestliže vnitřně nechápeme duchovně-duševní vývoj lidí nejpokročilejší civilizace v oné době. Zejména jestliže nechápeme duchovně-duševní vývoj, který šel svou cestou řectvím, které vyzařovalo do Asie a které vrhá svůj stín na to, co před nás předstupuje v Janově evangeliu. K tomuto pojmu Loga se nesmíme blížit pouze s nějakou metodou lexikální nebo zevně filozofickou. K tomuto pojmu Loga se můžeme přiblížit jen tehdy, jestliže vnitřně studujeme duševně- duchovní vývoj, o nějž zde především jde, asi od 4. století před Kristem až ke 4. století po Kristu. Co se zde vnitřně v nejpokročilejší lidstvu a v jeho reprezentantech, reprezentativních zástupcích moudrosti stalo, o tom nebyly ještě napsány uspokojivým způsobem žádné dějiny. Neboť to souvisí s ubýváním porozumění pro to, jak se člověk učí mluvit. To druhé, porozumění pro preexistenci se udrželo tradičně až k Origenovi, ale pro vnitřní probádání se to ztratilo mnohem dříve než porozumění pro proces řeči, pro zaznívání slova v lidském nitru. Máme-li na zřeteli duševně-duchovní uzpůsobení předoasijského

a evropského obyvatelstva v jeho reprezentativních zástupcích moudrosti, tak můžeme spatřit, že zde nastává zásadní změna. Co zde bylo jakožto jednotný proces v nazírání, zaznívání slova a ve slově podstaty světa, to se diferencuje v pohlížení na abstraktní pojmy a ideje a v cítění, v temné cítění toho, co je více stlačeno dolů do podvědomí: do slova jako takového. A co se tím událo? Tím nastala pro lidský duševní život zcela jistá skutečnost: Dávny člověk cítil obsah slova a ideově pojmový obsah vědomí nediferencované. Nyní se obsah pojmu odděloval. Ale v prvních dobách si ponechal ještě něco z toho, co měli lidé kdysi v nediferencované formě slova, pojmu a představy. Hovořilo se o „pojmech“ a hovořilo se o „idejích“, ale můžeme to, řekl bych, uchopit ještě rukama u Platona, že lidé cítili ideu ještě pinč duchovně. Když se tehdy hovořilo o ideji, bylo v ní obsaženo ještě něco z toho, na co se drive pohlíželo u nediferencovaného slovního pojmu. Lidé se blížili tedy již k ideji, která je pojímána jako pouhý pojem, ale na tomto pojetí ulpívalo ještě něco z toho, čemu se rozumělo v dávném zaznívání slova. A když se vytvářel tento postup, stal se obsah světa člověku, který jej pojímal duchovně, tím, co se potom vyjadřovalo v pojmu Loga. Pojem Loga získáme jen tehdy, jestliže víme, že v něm spočívá toto směřování k ideji, ale bez absolutního lpění na dávném pojmu slova v pojetí této ideje. A když se hovořilo o Logu jako o něčem, co tvoří svět, nebyli si toho lidé již vědomi zřetelně, nýbrž nezřetelně, že tento svět tvořící duchovno má ve svém obsahu něco, co bylo právě v dávných dobách pojato slovním nazíráním.

Musíme mít na zřeteli tuto zcela zvláštní náladu duševního prožívání zevního světa v Logu. Zde žila zcela zvláštní náladu duševního nazírání, nazírání Loga. Aristoteles se potom z toho vypracoval ven, propracoval se blíže k abstrakci a získal z toho subjektivní logiku. U Platona ale je idea světově tvůrčím principem, u Platona je ještě proniknuta konkrétní duchovnosti, protože má v sobě ještě zbytky dávného pojmu slova, neboť je v podstatě Logem, i když zastíněným.

A tak si můžeme představit: Co vstoupilo s Kristem do člověka Ježíše, to mělo být označeno jako světově-tvůrčí princip na základě nazírání tehdejší doby. Lidé měli pro to jistou představu, která byla obsažena v pojmu Loga. Pojem Loga byl zde. Tímto pojmem Loga se chtělo pochopit, co bylo dané světu příběhem Krista Ježíše. Tento pojem, který se vytvořil v dávných dobách a přijal zcela zvláštní formu, tento pojem se používal k tomu, aby se vyjádřilo východisko křesťanství, takže se tedy použilo tehdy nejvyšší moudrosti, aby se toto mystérium poznalo do hloubky. Musíme se umět zcela přenést do oné

doby, ale ne ve smyslu zevního nazírání, ale ve vnitřním pojetí toho, jak lidé tehdy pohlíželi na svět.

Je to velký skok od Platona k Aristotelovi. Ale na druhé straně je pojmáno celé Janovo evangelium tak, že vidíme: Je uskutečněno tím, že jeho základ spočívá v živoucím pojmání světově-tvůrčího principu a v současné době byl ten, kdo dospěl k sepsání Janova evangelia obeznámen se ztraceným pojmem Loga. Veškeré překládání Janova evangelia je nemožné, nemůžeme-li se zabývat tímto vznikem pojmu Loga. Tento pojem Loga žil skutečně u reprezentantů moudrosti nej pokročilejšího cí

vilizovaného světa v plné svěžesti mezi 4. stoletím před Kristem a 4. stoletím po Kristu.

Když vzniklo státní křesťanství, podle jehož vzoru byla potom vytvořena pozdější katolická církev, zde bylo dosaženo toho období, kdy se také, řekl bych, ztratila poslední náladu dávného slova, dávného pojmu slova z představy ideje. Aristoteles neučinil v podstatě nic jiného, než že vyloupnul z Loga subjektivní logiku a vytvořil teorii této subjektivní logiky. Vládnoucí duchovní a duševní pojetí lidstva si všímalo, ale tehdy jen velmi málo, toho, co Aristoteles takto založil jako subjektivní logiku. Naopak zapomělo se to a teprve zase oklikou přes Araby to vešlo do pozdější doby. Žilo to, ale tak jak to žilo mimo tuto okliku v přímé tradici. Tehdy se ještě přesně pocíťovalo, že se zde máme co činit na jedné straně se subjektivní logiku, na druhé straně s nazíráním světově tvůrčího principu v Logu, v němž ještě bylo něco z toho, co se bylo pojímalo v dávných představách o zaznívání slova v nitru člověka jako o protiobrazu zmlknutí slova, ale tvůrčího Loga v oněmění přírody.

Potom, ve 4. století po Kristu, zmizela tato nálada z pojmu Loga. Není již k nalezení, zmizela. Uchovává se nanejvýše v některých osamělých myslitelích, mystických badatelích. Mizí také ze všeobecného vědomí reprezentativních církevních otců a církevních učitelů. A co potom ještě stále vystupuje jako velmi obsáhlý, ideově produchovnělý světový názor snad u Scota Erigena, v tom již není dávný pojem Loga, i když také pojem Slovo používá. Dávný pojem Loga je plně profiltrován v abstraktní ideový pojem. Světově tvůrčí princip není nyní pojímán dávným pojmem Loga, nýbrž sublimovaným pojmem ideovým. To je to, co vystoupilo potom ve spise Scota¹⁴ o rozdělení přírody, co již v podstatě zcela zmizelo z vědomí: to že již lidé neměli více pojem Loga, tuto proměnu pojmu Loga v ideový pojem.

Neměli jsme zapotřebí v evropském lidstvu, o němž jsem přece řekl, že se dávnější vývoj zachoval pro dobu pozdější, neměli jsme zapotřebí dokonce jít zpět za tu dobu, v níž pojem Loga působil ve své svěžesti. Ale šlo se zpět v abstraktní formě dokonce dogmaticky'. Na 8. ekumenickém koncilu v Konstantinopoli 869 bylo stanoveno, že si nemáme svět a člověka myslet členěné na tělo, duši a ducha, ale pouze na tělo a duši, a že duše má prý jen některé duchovní vlastnosti.

S tím, co zde bylo dogmaticky stanovené, jde paralelně onen vývojový proces, o němž jsem nyní právě hovořil. Pro toho, kdo studuje vývoj západní civilizace od pivních křesťanských staletí, kdy bylo toho tolik proniknuto

gnosticky, až ke 4., 5. století po Kristu, je mimořádně zajímavé dovědět se o doznívání pojmu Loga. A když byla potom později přeložena evangelia, nebylo zde samozřejmě možné vnést do tohoto překladu nic z pocitu pojmu Loga, jak vládl v předkřesťanském lidstvu. Musíme studovat tuto vlastnost onoho období, z něhož se utvářelo křesťanství, také vzhledem k takovým intimním záležitostem. Lidé by to dnes chtěli řešit největší problémy jednoduchými pojmy, pojmy, které si mohou snadno osvojit. Ale takové historické problémy, o nichž jsem právě hovořil se dají řešit jen tehdy, jestliže hledáme přípravu k jejich řešení tím, že si osvojíme zcela jisté nálady lidského duševního života, chceme-li vyjít ze seriózního překladu, že nemáme jednoduše ve všeobecné kultuře onu náladu v duševním životě, která směřuje k pojmu Loga, jak je tento pojem míněn v Janově evangeliu. Proto nesmíme chtít chápat Janovo evangelium se zásobou slov, se zásobou pojmů současnosti. Chceme-li pochopit Janovo evangelium se zásobou současných pojmů, potom nám diktuje a priori povrchnost. To je něco, co musí být naprosto probádáno bdělým duševním okem, co je třeba činit v takových oblastech také historicky, neboť pokud jde o historii těchto oblastí - je to skutečně v současnosti velmi zlé. Musel jsem teprve v těchto dnech dát opět vystoupit před svou duší mimořádně důležité skutečnosti, pokud jde o tuto kapitolu.

Měl jsem před očima dopis, který napsal jeden z nejváženějších teologů - ten dopis nebyl psán mně. Tento vážený teolog současnosti se vyslovil o anthroposofech, Irvingovicích a podobné havěti. Plete zde vše dohromady páté přes deváté. Zejména ale vystupuje v jeho výkladu pozoruhodný bod: „Nemám žádný orgán“ - tak hovoří sám o sobě - „pro takový způsob nazírání, který směřuje k nadmyslovosti, jak to chce činit anthroposofie. musím se omezit na vše. co mi poskytuje lidská zkušenost.“

Teolog, jehož řemeslem je neustále hovořit o nadmyslnu, stal se slavným tím, že napsal historické tlusté knihy o životě nadmyslovosti ve vývoji lidstva, které jsou autoritou pro nescetné lidi současnosti, na nichž záleží, teolog současnosti přiznává, že pro nadmyslovost nemá žádný orgán, nýbrž se chce držet „Lidské zkušenosti“! Ale hovoří o nadmyslovosti a neříká: „chci se držet lidské zkušenosti smyslové, proto popírám veškerou teologii“ - nikoli, stává se v naší době slavným teologem! Copak nemáme, vážení přítomni, zapotřebí pohlížet bdělým okem na vše, co je dnes vlastně, řekl bych, v jistém ohledu dekretující v naší mládeži. co se ale současně ukazuje jako vnitřní nemožnost?

Je nutné pojmut mocnou silou, jak se má postoupit k upřímnému a poctivému poznání. Snad právě na takových problémech můžeme vidět, jak je

problém Loga problémem, a ten kdo vidí co musí anthroposofie uplatňovat o takovém problému ten by měl na tom vidět, že si to tato anthroposofie nečiní právě lehké, že chce vážně a poctivě bádát a že jen tím přichází do konfliktu s různými proudy současnosti, neboť lidé mají dnes buď takřka nenávist nebo strach před takovou důkladností, o kterou se ale musí usilovat a kterou potřebujeme ve všech oblastech vědeckého života. Táží se vás: Zda-li pak vůbec ví svět o nepřátelství, které pronáší o anthroposofii tak lehkovážné úsudky, zda vůbec svět ví čím se tato anthroposofie zabývá? Ví, že anthroposofie zápasí s takovými problémy jako je problém Loga, který je jen jednotlivostí, i když jednotlivostí důležitou? Bylo by již povinností těch, kteří dnes udávají tón ve vědeckém životě, aby se jednou napřed podívali na to. co tak zvnějšku posuzují. Ovšem lo je to. že lidé dnes mohou zevní život spoluprodělat pohodlně - a pro četné lidi to přece platí - když se nechtějí pouštět do té nepohodlnosti, aby bádali vážným způsobem. Avšak nepozorují při takové zálibě pro pohodlnost, jak jsou v naší současné civilizaci silné síly úpadku. Toto „po nás potopa“ ovládá velmi silně právě současný běžný vědecký svět.

To je to. co jsem chtěl dnes objasnit na jednom důležitém problému jazykově-historického bádání. Doufám, že když právě ctění spolubojovníci vždy víc a více uvidí, jak je zde snaha pozorovat svědomitě právě tyto problémy, které jsou ponechány běžným bádáním stranou, že potom se také mládeži otevře smysl pro to, že je třeba se ubírat takovými cestami. Doufám a také vím: Když se bude pracovat v tomto směru pro vývoj entusiasmu a přiznání se k pravdě, potom musí být přece jen dosaženo toho, co potřebujeme, abychom opět obdrželi v lidské civilizaci síly pro nový začátek. Snad mohou po jistou dobu četné mocnosti temnoty potlačit to, o co se zde usiluje. Trvale to činit ale nemohou, když bude skutečnost odpovídat chtění, když je opravdu obsažené trochu světla v tom. co chce anthroposofie. Neboť pravda má ony cesty, které může jen pravda nalézt a které nejsou k nalezení pro mocnosti temnoty. Kéž bychom se sjednotili, staří a mladí, abychom si osvojili jasný pohled pro vyhledávání takových cest pravdy!